

*Т.В. Семігіна,
канд. політ. наук*

*T.V. Semygina,
Candidate of Polit. Sci.*

*Н.Є. Гусак
N.E. Gusak*

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Abstract. The author analyzes the institutionalization of rehabilitation services for persons, who were subjected to violence in a family, on the state's level, describes the system of institutions granting the rehabilitation services to the indicated group of clients on the national and regional levels, and considers their interaction and specific features of the activity of separate agencies.

Вступ

Практичне застосування принципу "необхідної відповідальності держави", покладеного на Україну відповідно до міжнародних зобов'язань, передбачає забезпечення кожній людині рівні права на життя, безпеку, свободу від дискримінації. Застосування означеного принципу полягає, зокрема, й у попередженні насильства в сім'ї та реабілітації потерпілих осіб.

Хоча проблема насильства в сім'ї завжди була актуальною, питання надання допомоги потерпілим від нього тривалий час залишалася поза увагою українських науковців. Наукові знання з означеної проблематики оформлюються в контексті вивчення юридичного аспекту насильства в сім'ї (К. Левченко, М. Євсюкова), особливостей психологічного стану потерпілих (І. Грабська, О. Савчук), практики надання послуг з медичної реабілітації (Ю. Онишко) тощо [1; 5; 8]. Але питання діяльності державних організацій із надання реабілітаційних послуг потерпілим у наукових працях висвітлене недостатньо, оскільки й саме створення таких організацій фактично розпочалося лише у 2004 р. із ухваленням відповідних нормативно-правових документів [6].

Із прийняттям Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" [2] почала розширюватися мережа державних закладів з надання реабілітаційних послуг для осіб, які постраждали від цього злочину, постала необхідність аналізу їх практичної діяльності. Тому наприкінці 2007 р. науковцями Державного інституту розвитку сім'ї та молоді на замовлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та

спорту було проведено комплексне дослідження щодо моніторингу якості послуг, які надаються потерпілим від насильства, та ефективності реалізації Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" [3].

Опитування проводилося в 11 регіонах України: Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Черкаській, Харківській областях, м. Києві та АР Крим. Методологія дослідження включала експертне опитування (59 респондентів), глибинні інтерв'ю з користувачами (61 респондент) та надавачами (58 респондентів) послуг для потерпілих від насильства в сім'ї; моніторингові візити до закладів, що надають послуги [3].

Метою цієї статті є аналіз інституціоналізації реабілітаційних послуг особам, що зазнали насильства в сім'ї, на державному рівні. Для реалізації цієї мети у статті описано систему інституцій, що надають реабілітаційні послуги означеній групі клієнтів на національному та регіональному рівнях, проаналізовано їх взаємодію та особливості діяльності окремих закладів.

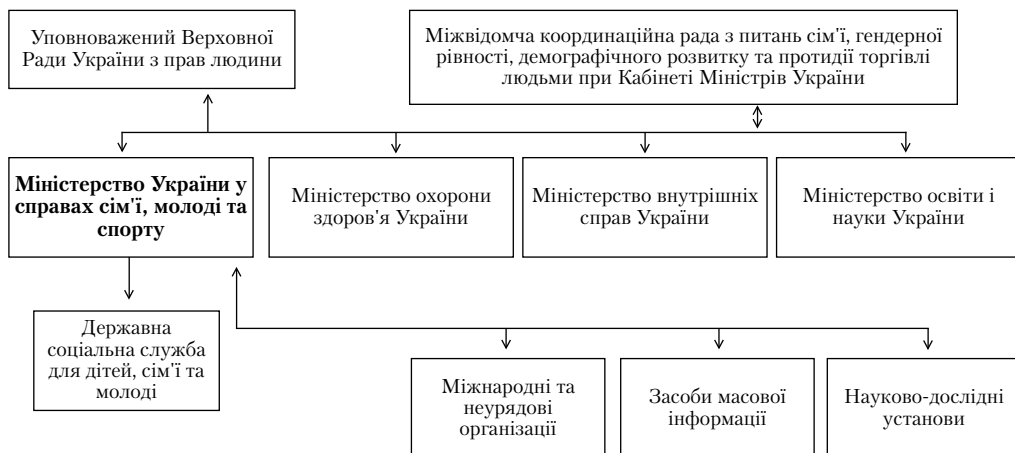
Система інституцій, що надають послуги особам, які зазнали насильства в сім'ї, на національному та регіональному рівнях

Усвідомленням широкою громадськістю необхідності боротьби з проявами насильства в Україні було зумовлено ухвалення Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" (2001 р.) [2]. Цим нормативно-правовим документом передбачено створення на державному рівні відповідної мережі закладів, що опікуються або повинні опікуватися вирішенням проблеми (рис. 1).

Для здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод громадян та їх захисту в 1997 р. запроваджено інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

На рівні виконавчої влади створена Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми [7], яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, утвореним при Кабінеті Міністрів України. Очолює Міжвідомчу раду міністр України у справах сім'ї, молоді та спорту.

До складу Ради також входять заступник міністра у справах сім'ї, молоді та спорту – заступник голови Ради, народні депутати України (за згодою), представники Секретаріату Кабінету Міністрів України, заступники керівників МОЗ, МОН, Мін'юсту, Мінфіну, Мінекономіки, МВС, Мінпраці, МЗС, МНС, Мінагрополітики, МКТ, СБУ, Держкомтелерадіо, Держкомстату, Держкомнацрелігій, Держкомпідприємництва, Адміністрації Держприкордонслужби, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (за згодою), віце-президент Національної академії наук, віце-президент Академії педагогічних наук (за згодою). Проте слід відзначити, що проблема запобігання насильству в сім'ї є лише одним серед багатьох інших напрямів її діяльності поряд із питаннями сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми.

Рис. 1. Установи та органи з попередження насильства в сім'ї на загальнодержавному рівні

Безпосередньо формуванням і реалізацією державної політики стосовно сім'ї займається *Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту*, а в його структурі – Департамент сімейної, гендерної політики та демографічного розвитку. Департамент має відділи: демографічного розвитку; соціальної підтримки сімей; забезпечення гендерної рівності; попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми. До основних завдань останнього належать:

- участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми;
- координація заходів, здійснюваних центральними та місцевими органами виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми;
- розроблення проектів прогностичних і програмних документів з питань, що належать до компетенції відділу.

Вищезгадані відділи співпрацюють із громадськими та політичними організаціями, центрами соціальних служб для молоді, науковими установами і залучають їх до розробки проектів концепцій, програм з питань попередження насильства в сім'ї, підготовки періодичних доповідей про виконання в Україні відповідних положень конвенцій ООН, ратифікованих Україною.

Варто зазначити, що, окрім наведених вище завдань, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту виконує функцію спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї¹. Відтак Міністерс-

¹ Відповідно до Указу Президента України від 09.01.2003 р. № 7 "Про внесення змін до пункту 4 про Державний комітет України у справах сім'ї та молоді" функції зазначеного органу покладено на Держкомсім'ямолодь (з серпня 2007 р. – Міністерство України в справах сім'ї, молоді та спорту).

тво координує діяльність установ, на які покладено повноваження щодо здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї². До останніх належать служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ, органи опіки і піклування, кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Окрім Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, протидія насильству в сім'ї є прерогативою діяльності низки інших міністерств, зокрема, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти й науки України.

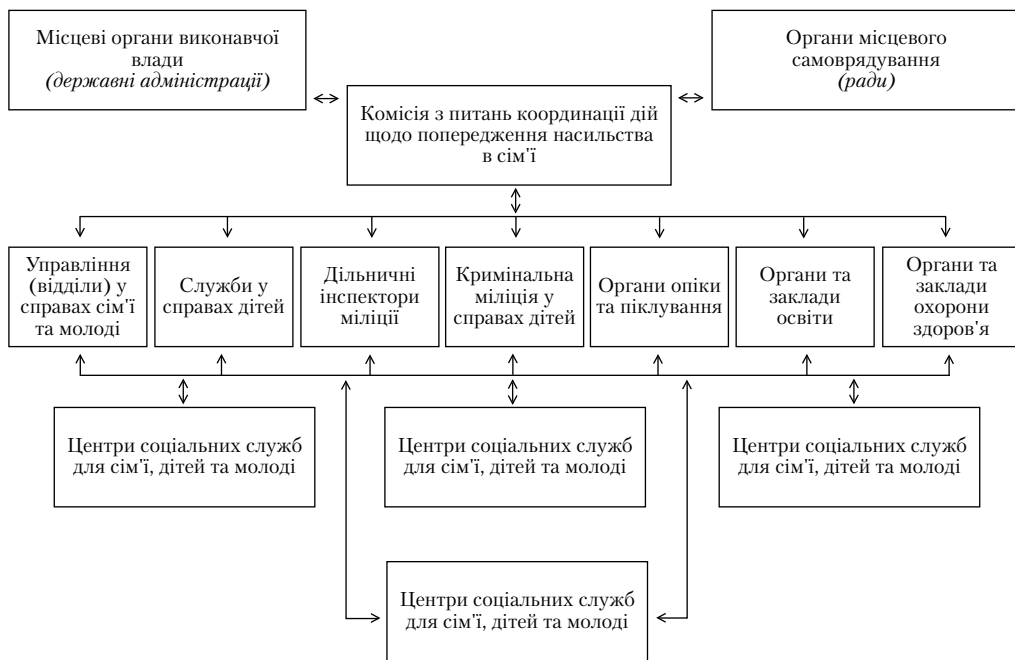
Міністерством внутрішніх справ разом з Міністерством охорони здоров'я, Українським науково-дослідним інститутом соціальної і судової психіатрії та наркології напрацьовано методичні рекомендації щодо організації роботи органів внутрішніх справ з профілактики злочинів у сімейному середовищі. Але на сьогодні, як зазначають працівники МВС [4], протидія насильству в сім'ї зосереджена, в основному, на профілактичних заходах. У межах проведення Всесвітньої акції "16 днів проти гендерного насильства", яка щорічно проходить в Україні з 25 листопада по 10 грудня, за ініціативи МВС України у цей же період проводиться загальнодержавна оперативно-профілактична операція "Побут". Основні зусилля працівників органів внутрішніх справ під час її проведення спрямовані на своєчасне виявлення конфліктуючих родин, здійснення профілактичних заходів, надання інформаційної допомоги, юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї, співпраці з місцевими держадміністраціями, соціальними службами, медичними закладами, кризовими центрами та центрами реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Міністерство охорони здоров'я України зробило крок назустріч потребі суспільства у попередженні домашнього насильства та ліквідації його наслідків і розпочало роботу зі створення 16 центрів медико-соціальної реабілітації [5].

На місцевому рівні функції та завдання Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту щодо попередження насильства в сім'ї, надання допомоги потерпілим та координації діяльності відповідних закладів виконують управління та відділи у справах сім'ї, молоді та спорту у співпраці з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, службами у справах дітей, органами внутрішніх справ, іншими органами й установами (рис. 2).

Управління (відділи) у справах сім'ї та молоді направляють дітей, що зазнали жорстокого поводження, та членів сім'ї, стосовно яких є реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для надання допомоги (кризові центри соціально-психологічної допомоги, притулки, центри медико-соціальної реабілітації), проводять профілактичну та роз'яснювальну роботу серед громадськості.

² Згідно із Законом України "Про попередження насильства в сім'ї".

Рис. 2. Мережа інституцій з надання допомоги потерпілим від насильства у сім'ї на місцевому рівні

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у разі необхідності надають первинну (під час звернення) соціально-психологічну допомогу особам, які постраждали від жорстокого поводження; надають правові, психологічні, соціально-медичні та соціально-психологічні послуги з метою збереження соціального статусу та повноцінної життєдіяльності, адаптування у суспільстві таких осіб.

Одним із основних завдань 27 центрів СССДМ (обласні та міст Києва й Севастополя, АР Крим) є робота із соціальної підтримки сім'ї, дітей та молоді. З метою соціального супроводу сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, та надання їм допомоги, ЦСССДМ було сформовано банк даних таких сімей. Окрім того, діє низка спеціалізованих формувань, що надають послуги, зокрема і щодо проблем насильства в сім'ї. З-поміж цих формувань варто згадати такі: служби соціальної підтримки сім'ї – 741, служби "Телефону довіри" – 79, школи волонтерів – 530, мобільні консультаційні пункти соціальної роботи в сільській і гірській місцевості та віддалених районах міст – 544, інформаційно-ресурсні центри – 89 та ін. Цей потужний потенціал спрямований на всебічну підтримку сім'ї і зокрема на підтримку осіб, що потерпають від різних видів жорстокості та насильства.

Але перелічені організації не забезпечують негайного вилучення потерпілих з травмуючої ситуації шляхом надання тимчасового місця проживання. Для отримання

мання такої допомоги в Україні створено спеціалізовані інституції: центри соціально-психологічної допомоги, центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, кризові центри, притулки для жінок та притулки для дітей.

Метою діяльності *державних центрів соціально-психологічної допомоги* є надання комплексу психологічних, юридичних, соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-педагогічних послуг, послуг з працевлаштування та інших. У разі потреби центри надають тимчасовий притулок (до 90 діб) особам, які потерпіли від насильства в сім'ї [6]. Координує діяльність цих закладів Держсоцслужба.

Однак, центри соціально-психологічної допомоги не надають спеціалізованої медичної допомоги, що належить до компетенції закладів медичного спрямування. Як зазначає Ю. Онишко, більшість осіб – жертв насильства мають ознаки порушення психічного здоров'я (гостра реакція на стрес, посттравматичний стресовий розлад, розлади адаптації, тривожно-фобічні та депресивні розлади тощо) внаслідок тяжкої психічної травми. Тому надавати спеціалізовану медичну та психологічну допомогу жертвам насильства в сім'ї повинні лікарі – психіатри та медичні психологи. Апеляція до досвіду інших країн, де подібними розладами опікуються винятково психологи, у даному випадку недоречна, адже наявні істотні розбіжності у навчальній підготовці психологів: вітчизняні психологи готуються у вищих навчальних закладах гуманітарного спрямування (не медичних) і не мають права проводити заходи медичної практики. Підготовка медичних психологів (на базі медичних університетів) у нашій країні почалася нещодавно, у 2006 р. відбувся перший випуск психологічного факультету Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, але їх кількість не покриває потреб країни. Отже, для вирішення зазначеного вище, нагальною потребою став розвиток системи центрів медико-соціальної допомоги жертвам насильства в сім'ї, які спеціалізуються в наданні медичної допомоги [5].

Вагому роль у вирішенні проблеми викоренення домашнього насильства відіграють гендерно орієнтовані *громадські організації*. Громадський рух проти насильства стосовно жінок у світі отримав новий імпульс у червні 1991 р., коли Центр жіночого глобального лідерства та учасники Форуму з питань жінок, насильства та прав людини, представленого учасницями з 20 країн світу, закликали до глобальної кампанії "16 днів проти гендерного насильства". З того часу тисячі організацій та осіб з понад ста країн світу беруть участь у цій щорічній всесвітній акції, що закликає до припинення усіх форм насильства проти жінок.

Всесвітня кампанія проти домашнього насильства "STOP насильству щодо жінок" була розпочата Міжнародною правозахисною організацією "Міжнародна амністія" ще в 2004 р. Українська асоціація "Міжнародна амністія" (УАМА) активно включилася до цієї роботи. 21 листопада 2006 р. напередодні акції "16 днів проти насильства" ними була представлена доповідь про ситуацію з домашнім насильством в Україні "Насильство в сім'ї: звинувачуючи жертву" та проведена прес-конференція. На регіональному рівні активно працює низка громадських організацій, серед яких можна назвати Західноукраїнський інформаційний жіночий центр (Львів), "Надія" (Харків), "Родинний дім" (Полтава) та інші.

Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда – Україна" з 2004 р. розвиває роботу в напрямку запобігання насильству в сім'ї. Однією з основних її форм стало функціонування Національної "гарячої лінії" з питань запобігання насильству та захисту прав дітей.

В Україні також діють програми протидії насильству, які фінансуються Травовим фондом ЮНІФЕМ. Їх виконують громадські організації "Школа рівних можливостей" та Міжнародний гуманітарний центр "Розрада", які переважно займаються превентивним напрямом роботи, надають інформаційні, консультаційні та психологічні послуги.

Разом із тим у 2006 р. у цій сфері практично згорнула свою діяльність Програма рівних можливостей ПРООН [3].

Забезпечення потреб регіону у закладах, де надаються послуги потерпілим від насильства у сім'ї

З метою надання спеціалізованої допомоги потерпілим від насильства в сім'ї в Україні створено 22 центри соціально-психологічної допомоги (в АР Крим, Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях, а також у містах Києві та Севастополі), 16 центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, 2 притулки для жінок, 11 дитячих притулків. Діяльність цих центрів та закладів регулюються правилами, що беруть за основу відповідні типові положення (табл.1).

Внаслідок візитів до регіонів у ході проведення моніторингу [3] з'ясовано, що із 22 створених центрів діє лише 21, оскільки у Дніпропетровську центр було реорганізовано. У Вінницькій, Полтавській, Харківській, Херсонській та Черкаській областях подібних центрів немає зовсім. А в Київському обласному центрі соціально-психологічної допомоги, що знаходиться у м. Фастові, послуги потерпілим від насильства в сім'ї не надаються. Для окремих центрів пріоритетними групами клієнтів є сироти, особи, що втратили житло з різних причин, люди, що повернулися з місць позбавлення волі тощо.

Таблиця 1

Порівняння діяльності центрів соціально-психологічної допомоги та центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї

Центр соціально-психологічної допомоги	Центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї
Нормативний документ	
Типове положення про Центр соціально-психологічної допомоги (затверджене постановою КМУ від 12.05.2004 № 608)	Типове положення про Центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї (затверджене наказом МОЗ України від 23.01.2004 р. № 38)
Підпорядкування	
Мінсім'ямолодьспорт (зокрема, діяльність координує Держсоцслужба)	МОЗ

Центр соціально-психологічної допомоги	Центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї
Послуги	
Психологічні Соціально-побутові Соціально-педагогічні Соціально-медичні Юридичні Інформаційні Послуги з працевлаштування інші	Медичні (зокрема психіатричні) Психологічні Юридичні Інформаційні Соціальні
Термін перебування	
До 90 діб	Тривалий
Умови прийому	
1. Заява. 2. Письмове направлення будь-якого структурного підрозділу місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. 3. Паспорт або документ, що посвідчує особу.	1. Рішення медичної комісії центру. 2. Для неповнолітніх членів сім'ї – письмова згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника або органу опіки чи піклування.

Загалом можна зазначити, що така кількість центрів не в змозі забезпечити послугами усіх потерпілих. Заклади створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону. Центри можуть створюватися й іншими організаціями та фізичними особами, що зазначено у Законі України "Про попередження насильства в сім'ї" [2]. Як приклад недостатньої кількості таких центрів, можемо навести м. Київ, де подібний заклад лише один. Хоча у невеличкому, порівняно з українською столицею, Кракові їх близько 40. І це не означає, що в Кракові гострота проблеми домашнього насильства у 40 разів вища. Просто доступність такої державної послуги, як надання притулку жертвам домашнього насильства, в Києві у 40 разів нижча. До того ж і відшукати його непросто, хоча подібні заклади мають бути в межах безперешкодного права користування.

Результати опитування експертів виявили таке: половина опитаних відзначає, що потреби регіонів у послугах, які надаються потерпілим від насильства у сім'ї, задоволені лише певною мірою. Третина вказує на те, що потреби регіонів, скоріше, не задоволені, ніж задоволені, і лише 10% погодилися з тим, що потреби регіонів у зазначених послугах, скоріше, задоволені, ніж не задоволені, 2% вважають, що потреби регіону у послугах, що надаються потерпілим від насильства у сім'ї задовольняються повністю і 2% – що потреби регіону у зазначених послугах зовсім не задоволені.

Моніторингові візити також дали підстави для оцінки діяльності окремих центрів соціально-психологічної допомоги в областях. Позитивну оцінку отримав *Тернопільський центр соціально-психологічної допомоги "Родина"*. Проблема, що була відзначена під час візиту, полягає в обмеженій кількості місць тимчасового перебування (центр може прийняти одночасно 12 осіб і займає площу 3-кімнатної квартири).

ри). Позитивну оцінку отримав і *Львівський обласний центр соціально-психологічної допомоги* завдяки місцю розташування, побутовим умовам та харчуванню потерпілих за рахунок місцевого бюджету (в інших центрах клієнти харчуються самостійно). Означений центр тісно співпрацює з різними державними та недержавними організаціями. Директор центру, спираючись на набутий досвід, бачить необхідність саме у профілактичному спрямуванні роботи, а не лише фінансуванні центрів безпосереднього надання допомоги потерпілим. Подібну позитивну оцінку отримав і центр соціально-психологічної допомоги АРК *"Жанкойська служба соціально-психологічної допомоги"*. Відмітною особливістю установи є облаштування кімнат для проживання жінок з дітьми. Привернули увагу під час моніторингового візиту й ініціативи співробітників цього закладу: директор планує самостійно проводити для клієнтів заняття з аеробіки. *Центр соціально-психологічної допомоги Рівненської області* (м. Рівне) має задовільні побутові умови та матеріально-технічну базу. Заклад розташований в одному приміщенні з ЦССДМ та деякими громадськими організаціями, що створює передумови для дієвої системи перенаправлення клієнтів.

У *Житомирі* обласний *центр соціально-психологічної допомоги* розташований на околиці міста у приміщенні гуртожитку ПТУ, його фахівці потребують навчання роботи в команді (оскільки усіма справами центру займається безпосередньо його керівник). *Черкаський міський ЦССДМ* (центру соціально-психологічної допомоги в місті немає, оскільки кошти були перенаправлені у м. Смілу, де на час моніторингу будувався подібний центр) активно співпрацює з організаціями та установами на місцях.

Наданням послуг потерпілим від насильства в сім'ї надають неурядові організації (за даними міжвідомчої статистики Мінсім'ямолодьспорту, діють близька 40 громадських організацій, що працюють у цій царині). Вони займаються переважно профілактичним напрямом роботи або надають інформаційні послуги. Так, благодійна організація *"Соціальна служба "Віфанія"* (м. Київ) на початку 2005 р. за підтримки Kopvalia Project (Канада) започаткувала проект "Попередження домашнього насильства", у межах якого проводить тренінги для фахівців, поширює інформацію серед місцевої громади та надає індивідуальні консультації безпосередньо або телефоном постраждалим жінкам.

Інновацією у наданні послуг потерпілим від насильства в сім'ї можна вважати "ситуативні конференції", які проводить громадська організація *"Західноукраїнський центр "Жіночі перспективи"* (м. Львів). Так, працівники організації вирішують проблемні випадки, залучаючи до участі у їх спільному обговоренні представників державних організацій та інших установ, що працюють з відповідною проблематикою. Це допомагає швидше вирішити проблемну ситуацію внаслідок об'єднання зусиль відповідних закладів та установ.

Щодо 16 центрів медико-соціальної реабілітації, то у 2006 р. Департамент організації та розвитку медичної допомоги населенню МОЗ України провів моніторинг їх діяльності. Виявилось, що на кінець 2006 р. в Україні було створено лише два центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, які можна вважати та-

кими медичними установами, що відповідають вимогам Положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства у сім'ї. Це – центри в м. Чернігові та в м. Севастополі. Однак, потрібно зауважити, що навіть ці заклади було створено на територіях психіатричної та наркологічної установ, тому принципу перенаправлення, про який наголошено у Положенні про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, не дотримано, чим суттєво скорочується число потенційних відвідувачів. Справді, більшість жертв насильства не вважають себе психічно хворими і не звертаються по допомогу у психоневрологічні заклади. Допомога жертвам насильства не повинна нести ознаки стигматизації (тавра "психічно хворого"), тому заклади медико-соціальної допомоги жертвам насильства повинні створюватися поза межами психіатричних установ, але це складає серйозні організаційні труднощі (особливо це стосується надання приміщень місцевими органами влади).

Інші 14 центрів медико-соціальної реабілітації функціонують у Вінницькій (1 установа), Донецькій (1 установа), Луганській (1 установа), Львівській (2 установи), Київській (4 установи), ще у 2 областях працюють кабінети даного профілю – у Закарпатській та Миколаївській. У Волинській та Харківській областях ще тільки планується відкриття подібних установ. Таким чином, загальна кількість усіх медичних установ, де надається медико-соціальна допомога жертвам насильства в сім'ї становить 16 одиниць, що вкрай мало для забезпечення потреб населення України.

Взаємодія між інституціями, що надають послуги особам, які зазнали насильства у сім'ї

У ході проведеного дослідження з'ясувалося, що більше половини опитаних експертів, відповідаючи на запитання щодо скоординованості зусиль органів державної влади і недержавних організацій регіонів у подоланні проблеми насильства у сім'ї, підтвердили наявність такої співпраці і засвідчили, що вона налагоджена на достатньому рівні між державними та недержавними організаціями [3]. Аргументами на підтвердження думки було названо таке:

- наявність підписаних угод про співпрацю державних організацій з недержавними;
- проведення спільних тренінгів, навчань, "школи дільничного інспектора";
- проведення моніторингових зустрічей, семінарів з представниками інших організацій;
- створення соціально-психологічних центрів реабілітації спільно з недержавними організаціями, спільне розроблення методичних матеріалів, лобіювання змін до законодавства щодо попередження насильства в сім'ї тощо;
- спільний пошук ресурсів для вирішення проблеми (громадські організації надають матеріальні ресурси, державні органи влади забезпечують фахівців для надання послуг особам, які стали жертвами насильства в сім'ї).

Але, як зазначили опитані експерти, виникають й певні проблеми щодо співпраці та координації діяльності державних і недержавних організацій з питань надання допомоги потерпілим від насильства в сім'ї, зокрема:

- відсутність координаційних рад в окремих регіонах (*"Не в усіх регіонах створено координаційні ради при облдержадміністрації, до яких входять представники установ та організацій, що займаються проблемою насильства в сім'ї"*);
- епізодичний характер співпраці (*"Координація існує настільки, наскільки виникає необхідність вирішення певних проблем, тобто співробітництво має епізодичний характер, в окремих випадках відсутня координація дій між недержавними і державними організаціями"*);
- недостатня кількість фахівців, особливо в державних організаціях;
- співпраця відбувається лише завдяки особистим контактам;
- відсутність спільних програм та механізмів діяльності (*"Є певне взаєморозуміння, бажання перенаправлення, розуміння проблеми загалом, але не вироблено механізму єдиної дії"*);
- недостатнє фінансово-матеріальне забезпечення діяльності центрів;
- недостатня кількість організацій, які працюють за названою проблематикою у регіоні, особливо у сільській місцевості.

Показником співпраці організацій на місцевому рівні слугувала наявність системи перенаправлення клієнтів. Так, майже 90% опитаних фахівців засвідчили, що в їхніх організаціях налагоджено практику перенаправлення клієнтів до інших установ, закладів і організацій, що працюють у сфері протидії насильству в сім'ї. Такими організаціями, зі слів респондентів, є громадські недержавні організації та благодійні фонди. Деякі організації звертаються за допомогою до медичних установ і навчальних закладів, до установ і закладів соціального спрямування: управління, центри соціальних служб у справах сім'ї та молоді, управління праці та соціального захисту, до установ та закладів МВС України, органів юстиції, органів опіки та піклування, релігійних організацій, політичних партій, центрів зайнятості.

Майже всі опитані фахівці (56 із 58) вели мову й про те, що їхні організації опікуються клієнтами, направленими з інших закладів та установ, що працюють у цьому напрямі. Такими об'єднаннями є переважно громадські організації, заклади та установи МВС України, навчальні заклади, органи опіки та піклування, центри соціального спрямування (центри соціальної допомоги, управління у справах сім'ї та молоді, центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, центри у справах жінок, управління праці та соціального захисту населення), держадміністрації.

На запитання "Скажіть, будь ласка, як Ви дізналися про послуги, які надає дана організація?" третина опитаних дорослих клієнтів зазначили, що їх направила інша організація (табл. 2). Серед таких організацій було названо дитячу лікарню, ЦСССДМ та міський центр матері й дитини. Показовим є те, що ще майже третина клієнтів дізналися про послуги тих чи інших організацій завдяки особистим контактам. Частина клієнтів дізналися про послуги таких організацій зі ЗМІ.

Таблиця 2

Розподіл відповідей клієнтів на запитання "Скажіть, будь ласка, як Ви дізналися про послуги, які надає дана організація?" (N=38)

Варіанти відповідей	Кількість відповідей
Інша організація направила (дитяча лікарня, ЦСССДМ, міський центр матері та дитини)	12
Інша організація поінформувала	4
Із засобів масової інформації	7
Із особистих контактів	11
Інше (від чоловіка, порекомендувала міліція, подруга)	4

На запитання про те, чи знають клієнти інші організації у місті, що надають послуги, пов'язані з допомогою тим, хто потерпів від насильства в сім'ї, абсолютна більшість сказала, що не знають. У відповідях, де інші заклади згадувалися більше одного разу, було названо ЦСССДМ (обласний, міський) та службу у справах дітей. Щодо неповнолітніх клієнтів, то їх найчастіше перенаправляли до відповідних закладів служби у справах дітей, ЦССДМ та школи.

Таким чином, результати моніторингу свідчать про те, що взаємодія між закладами, які надають послуги особам, що зазнали насильства в сім'ї, на місцевому рівні існує і частіше відбувається завдяки особистим контактам працівників організації. Ефективність такої співпраці часто залежить від особистості керівника, що її ініціює.

Висновки

Проведений моніторинг якості послуг, що надаються потерпілим від насильства, та ефективності реалізації Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" засвідчив, що в Україні розпочато процес інституціоналізації реабілітаційних послуг для осіб, що зазнали насильства в сім'ї.

Про це насамперед свідчить прийняття відповідних нормативно-правових актів, зокрема, законодавства та типових положень, що встановлюють правові механізми регулювання процесів реабілітації потерпілих від насильства в сім'ї, а також стосунки між потерпілими та суб'єктами (інституціями) надання допомоги.

Другою ознакою інституціоналізації реабілітаційних послуг для осіб, що зазнали насильства в сім'ї, можна вважати розвиток мережі відповідних закладів на державному рівні. Загалом, для надання спеціалізованої допомоги потерпілим від насильства у сім'ї в Україні створено 22 центри соціально-психологічної допомоги (з яких фактично діє 21), 16 центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства у сім'ї, 2 притулки для жінок, 11 дитячих притулків. Окрім того діють громадські організації. Хоча створені заклади не в змозі задовольнити потреби регіонів, але їх створення та функціонування дає підстави вести мову про розвиток технологій на-

дання допомоги потерпілим. Відбувається й поступове зміцнення матеріальної бази інституцій.

Проведене дослідження також демонструє налагодження взаємозв'язків між суб'єктами надання допомоги. Такі зв'язки обумовлені як правовими механізмами, так і обмеженими можливостями інституцій, що надають послуги, внаслідок чого вони змушені перенаправляти клієнтів до тієї організації, де можна отримати допомогу. Про формування системи переправлення на місцевому рівні свідчать результати опитування як фахівців, так і клієнтів. Проте опитувані вказували на епізодичний та особистісно-орієнтований, а не формалізований характер цих зв'язків між суб'єктами надання допомоги.

-
1. *Грабська І.* Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування / І. Грабська // Практична психологія та соціальна робота, 1998. – № 9. – С. 20–23.
  2. Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III "Про попередження насильства в сім'ї" [Електронний ресурс]: офіц. текст: станом на 16 липня 2008 р. – Доступний з: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
  3. Моніторинг якості послуг, що надаються потерпілим від насильства, і ефективності реалізації Закону України "Про попередження насильства в сім'ї": звіт про НДР (проміжний) / Державний інститут розвитку сім'ї та молоді; кер. Семигіна Т.В.; виконавці: Романова Н.Ф., Гусак Н.Є., Щербина В.Л. [та ін.]. – К., 2007. – 79 с.
  4. *Нечипоренко Л.* "Підпільна" війна, де найпоширеніша зброя – кулак [Електронний ресурс] / Л. Нечипоренко; Департамент зв'язків з громадськістю МВС України. – Режим доступу: http://mvsinfo.gov.ua/events/2007/03/290307_4.html. – Заголовок з екрану.
  5. *Онишко Ю.В.* Насильство в сім'ї: стан та проблеми / Ю.В. Онишко // Педагогіка толерантності – № 3/4 (17/18), 2001. – С. 49.
  6. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2004 р. № 608 "Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги" [Електронний ресурс]: офіц. текст: станом на 16 липня 2008 р. – Доступний з: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
  7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.09.2007 р. № 1087 "Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми" [Електронний ресурс]: офіц. Текст: за станом на 16 липня 2008 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Заголовок з екрану.
  8. *Савчук О.М.* Стратегії роботи зі співзалежними жінками, які зазнають насильства в сім'ї / О.М. Савчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 4. – С. 51–60.